

BAUDŽIAMASIS PERSEKIOJIMAS SĄVOKOMIS IR VADYBINIU ASPEKTU

Doc. dr. Petras Ancelis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakultetas Baudžiamojo proceso katedra
Ateities g. 20, LT-10101 Vilnius
Telefonas 271 46 39
Elektroninis paštas bpk@mruni.lt

Pateikta 2005 m. liepos 10 d.

Parengta spausdinti 2005 m. rugpjūčio 25 d.

Pagrindinės sąvokos: baudžiamasis persekiojimas, procesinė forma, ikiteisminis tyrimas, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, tyrėjas, prokuroras, kvota, parengtinis tardymas, kvotos įstaiga, kvotėjas, tardytojas, tardymo padalinio viršininkas, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas, ikiteisminio tyrimo organizavimo veikla.

S a n t r a u k a

Straipsnis skirtas baudžiamojo persekiojimo, kaip svarbiausios kovos su nusikalstamumu priemonės, turiniui atskleisti. Lyginami ankstesnės ir dabar galiojančios (nuo 2003 m. gegužės 1 d.) procesinės formos pagrindiniai institutai.

Baudžiamojo persekiojimo procesinės formos lyginamos remiantis ne sovietmečio, o 2003 metų išvakarėse galiojusia teisine tvarka. Nagrinėjama, kas skiria kvotą, parengtinį tardymą nuo ikiteisminio tyrimo, kokia buvo ir yra subjektų – kvotėjo, tardytojo, vadovų ir prokuroro, veikiančių baudžiamajame persekiojime, procesinė padėtis, jų tarpusavio sąveika. Toks lyginimas atliekamas analizuojant atitinkamus teisės šaltinius ir remiantis svarbesniais baudžiamojo persekiojimo praktinės veiklos rezultatais. Straipsnio autorius nustato, kad galiojantis baudžiamojo proceso teisinis reglamentavimas vis dar išlieka painus, nes atskiri neblogai pasiteisinę institutai be pagrindo atmesti, siūlomi tobulinimo būdai neretai ignoruojami. Be to, nevisapusiškai apgalvota, sukonstruota, įteisinta ir įgyvendinama baudžiamąjį persekiojimą vykdančių subjektų tarpusavio sąveika taip pat sukelia bereikalingą trintį, o kartais ir žmonių teisių ir laisvių pažeidimus, reikalauja vis didėjančių materialinių ir kitokių organizacinių išteklių. Telkiant atitinkamų institucijų, pirmiausia policijos, pajėgas tik ikiteisminiam tyrimui atlikti, nepagrįstai nukenčia kitų atitinkamoms įstaigoms priskirtų funkcijų įgyvendinimas. Kita vertus, ikiteisminio tyrimo funkciją ir materialiniu, ir organizaciniu požiūriu sulyginus su kitomis institucijų darbuotojų vykdomomis funkcijomis, kurioms atlikti nereikia aukštesnio profesinio pasirengimo ir praktinės veiklos patirties, krito ikiteisminio tyrimo darbo prestižas, sumažėjo ir minėtą funkciją vykdančių pareigūnų personalo profesionalumas. Straipsnio pabaigoje autorius pateikia siūlymus, kaip spręsti atskleistas problemas.

Įžanga

Atskleidžiant nagrinėjamą temą, būtina apibrėžti, kaip apskritai mes suvokiame baudžiamąjį persekiojimą, kokie šaltiniai, institutai, sąvokos, terminai, požymiai nuo 2003 m. gegužės 1 d. pakito ir atskiria ikiteisminį tyrimą nuo ankstesnių parengtinio tardymo ir kvotos, ar tai nėra tik semantiniai, sinoniminiai reiškiniai, nes iki šiol diskusijose ir žiniasklaidoje neretai ir aukšti pareigūnai gana laisvai

vartoja ir senus, ir naujus terminus, todėl atskleistinas ir svarbiausių sąvokų turinys. Pabrėžtina, kad šiame straipsnyje visi palyginimai daromi remiantis ne sovietmečio laikotarpiu egzistavusia teisine procesine procedūra, o 2002 metais galiojusi teisiniu reglamentavimu, kuris, žinoma, iš 1961 metų Baudžiamojo proceso kodekso teksto paveldėjo gal tik kodekso priėmimo datą, bet ne esmę. Praėjus tam tikram laikui nuo naujųjų kodeksų įsigaliojimo bei įgijus tam tikrą jų praktinio taikymo įdirbį – baudžiamojo persekiojimo bendriausius rezultatus, pabandydysime nustatyti ir pagrįsti, kokie praktinės veiklos duomenys kriterijai gali būti pagrindu vertinant vienos arba kitos procesinės formos veiksmingumą. Aktualiausi išlieka probleminių klausimų, kurie išliko procesinės formos reglamentavimo dalimi, išryškėjimas ir nustatymas, taip pat ir atitinkamų ikiteisminio tyrimo institucijų baudžiamojo persekiojimo veiklos organizavimo dalis. Taip pat turime išsiaiškinti ir pagrįsti hipotezę, ar baudžiamajame persekiojime apskritai gali būti taikomos vadybos mokslo rekomendacijos, ar ir dabartiniu laikotarpiu teisės saugos veikloje galioja pasakymas, kad pigus teisingumas valstybei brangiai atsieina, todėl šioje srityje veiklos sąnaudų skaičiuoti nereikėtų.

Nagrinėjant nurodytą problematiką, taikomi lyginamasis, praktinės veiklos rezultatų sisteminės analizės ir kiti tyrimo metodai.

1. 2002 metų ir 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojusio baudžiamojo persekiojimo procesinių formų skiriamieji bruožai sąvokų kontekste

1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę Baudžiamojo proceso kodekso normos keistos ir pildytos turbūt dažniausiai (nusileista galbūt tik Administracinių teisės pažeidimų kodeksui). Mūsų tyrimo duomenimis, iki 2002 metų senojo BPK buvo pakeista per 800 straipsnių, o kai kurie iš jų keisti po daugelį kartų. Bent jau iki 2002 metų pradžios nemažai teoretikų ir praktikų manė, kad būsimą BPK turinys, ypač nusikalstamų veikų atskleidimo ir tyrimo procesinė forma, pernelyg nesiskirs nuo modifikuoto ir gana modernizuoto išvakarėse galiojusio baudžiamojo proceso kodekso, nes jau tada buvo įtvirtintas teisėjo dalyvavimas (apklausiant prokuroro prašymu proceso dalyvių, sprendžiant kardomųjų ir kitų procesinės prievartos priemonių taikymą). Beveik visi tyrimo veiksmai tapo galimi iki bylos pradžios, praktinėje veikloje kvotos pareigūnai dirbo koordinuotai su parengtinio tardymo padaliniais, netgi buvo įteisintas valstybinės teisinės pagalbos skyrimas proceso dalyviams, įskaitant ir nukentėjusįjį. Į nuoseklų baudžiamojo proceso reformavimą orientavo ir 2001 metais išleistas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau sutrumpintai – BPK) komentaras, parašytas faktiškai busimo BPK projekto autorių. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX–785, turinys daugelį specialistų nustebino, nes nemažai kuo skyrėsi nuo anksčiau skelbto projekto, juo labiau kad naujusias projekto tekstas iki priimančios kodeksą platesnei visuomenei nebuvo žinomas, nes buvo publikuotas teisės mokslo leidinyje mažu tiražu 1999 m. [1]. Vis dėlto reikia pripažinti, kad sėkmingai darbo naująja tvarka pradžia įgyvendinti policija, kitos įstatyme išvardytos ikiteisminio tyrimo institucijos, prokuratūra ir teismai ėmėsi skubių priemonių per labai neilgą laiką – vienerius metus pritaikyti naujus teisės aktus, perrikiuoti organizacines struktūras siekiant gauti papildomų organizacinių materialinių išteklių ir kt. Susiformavo patyrusių specialistų branduolys – beveik visi tardytojai tapo tyrėjais arba buvo paskirti tam tikro lygio viršininkais, vadovaujančiais ikiteisminio tyrimo darbui. Išvakarėse skubiai pakeitus daugelį įsigaliosiančio BPK straipsnių, baudžiamojo persekiojimo veikla pastebimiau nesutriko, tačiau tai nereiškia, kad naujoji procesinė tvarka tobula, kad darbas vyksta sklandžiai, kad visi baudžiamojo proceso institutai suvokti ir tinkamai įgyvendinami praktinėje veikloje. Ir teorine, ir praktine prasme praėjus dvejiems metams nuo naujojo BPK įsigaliojimo, naudinga atidžiau panagrinėti, kuo išsiskiria naujoji baudžiamojo persekiojimo procesinė forma.

Atskleisti baudžiamojo persekiojimo kaitos turinį racionaliau ir paprasčiau per baudžiamojo proceso teisės šaltiniuose ir doktrinoje esančias pamatines baudžiamojo proceso sąvokas (terminus), kurių turinio elementai būna išsamiausiai aptarti ir apibrėžti ir teorijoje, ir tiesioginio teisės taikymo srityje. Naujajame BPK yra atskiras pagrindinių kodekso sąvokų skyrius, deja, jame pateiktos sąvokos ir jų turinio atskleidimas kelia nemažai klausimų. Nėra aišku, kuo pagrįstas įtraukimas vienu sąvokų ir atsisakymas aptarti kitas plačiai vartojamas sąvokas, pavyzdžiui, atskleista „teismo baudžiamojo įsakymo“ sąvoka (41 str.), tačiau neatspindėtos „ikiteisminio tyrimo“, „tyrimo veiksmo“, „specialisto“, „eksperto“ ir kitos labai svarbios sąvokos. Kita vertus, pateiktų sąvokų turinys išdėstytas pernelyg siaurai ir kartais netgi klaidinančiai, nes kituose kodekso straipsniuose aprašoma ne mažiau esminių sampratos elementų, todėl jų pirmesnio atskleidimo nauda menka. Šiam teiginiui pagrįsti palyginkime

tik tai, kaip atskleista „gynėjo“ sąvoka: BPK 17 straipsnyje išdėstytoje gynėjo sampratos antroje dalyje nurodoma, kad „gynėju gali būti advokatas ir *įstatymų numatytomis sąlygomis* – advokato padėjėjas“. Toliau BPK 47 straipsnyje jau tikslinama, kad „gynėjai yra advokatai“, o ne *gali būti*, kaip tai nurodyta 17 straipsnyje. Be to, čia pat rašoma, kad „advokato pavedimu gynėju gali būti advokato padėjėjas, jeigu tam neprieštarauja ginamasis“, taigi priešingai 17 straipsnio nuorodai, jokių kitų įstatymų ieškoti nebereikia, nes konkreti norma įtvirtinta tame pačiame BPK. Yra ir kitų esminių gynėjo sampratos dalykų, kurie galėjo atsispindėti kai kuriose sąvokose, tačiau pasirinktas tikrai prastesnis, būtent daugelio teiginių pasikartojimų ir tikslinimų visame kodekse būdas. Žinoma, teisininkams – prokurorams, advokatams – lengviau išsiaiškinti svarbiausių procesinių dalykų esmę, nes jie tą veiklą vykdo kasdien (nors ir jiems būtų lengviau, jeigu kodeksas būtų geriau sustruktūrintas, normos konkrečios, be dviprasmybių), tačiau suprasti savo teisinę padėtį nukentėjusiajam, įtariamajam, liudytojui ir kitiems proceso dalyviams remiantis naujuoju BPK sunkiai įmanoma, nepaisant to, kad tokius išaiškinimus proceso dalyviui turi pateikti baudžiamąjį persekiojimą vykdantys pareigūnai ir teisėjai, teismas. Maksimaliai palengvintos galimybės susipažinti su savo teisėmis ir pareigomis baudžiamajame procese sudarytos, pavyzdžiui, Moldavijos, Ukrainos, Kazachijos, Azerbaidžano, Baltarusijos piliečiams, nes šių valstybių naujuosiuose BPK viename-dviejuose puslapiuose atspindėtos beveik visos atitinkamo proceso dalyvio galimybės procese.

Turime pripažinti, mūsų Baudžiamojo proceso kodeksas turėjo būti ypač konkretus, susistemintas ir aiškus, nes akivaizdu, kad kodifikuotas baudžiamojo proceso norminimas mūsų šalyje tarsi užleidžia anksčiau turėtas pozicijas. Štai ir Baudžiamojo proceso kodekso 4 straipsnyje nurodoma, kad nors baudžiamasis procesas Lietuvos teritorijoje vyksta būtent tik pagal šį kodeksą, tačiau, jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitokias taisykles, tada taikomos tarptautinės sutarties sąlygos. Be to, BPK 1 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad baudžiamojo proceso taisyklės suderintos su Europos Sąjungos teisės aktų, nurodytų kodekso priede, nuostatomis. Dabartiniu metu šis priedas fiksuoja tik įgyvendinamą ES teisės aktą – 2002 m. birželio 13 d. Tarybos pagrindų sprendimą 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir valstybių narių tarpusavio perdavimo procedūrų, tačiau ir šio dokumento esminės nuostatos jau įtrauktos į BPK 2004 m. balandžio 27 d. įstatymu Nr. IX–2170. Remiantis Lietuvos Respublikos konstituciniu aktu dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje, nustatoma, kad Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos yra viršesnės Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų atžvilgiu. Be to, atsižvelgiant į Europos Teisingumo Teismo praktiką bylose dėl Europos Sąjungos teisės aktų taikymo nacionalinėse valstybių narių teisinėse sistemose galima manyti, kad taikant Bendrijos teisės viršenybės principą ir mažesnės reikšmės Bendrijos teisės akto dalis gali būti viršesnė už valstybės narės konstitucinę normą.

Toliau stebėdami baudžiamojo proceso mums įprastų šaltinių plėtros tendencijas, visiškai naujo baudžiamąjį persekiojimą reglamentuojančio šaltinio įteisinimą randame Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII–1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX–785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX–994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos 2002 m. spalio 29 d. įstatymo Nr. IX–1162 48 straipsnyje, ir naujos redakcijos Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 16 straipsnio antroje dalyje, kuriose nurodoma, kad prokurorams ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams privalomos generalinio prokuroro patvirtintos rekomendacijos ir kiti teisės norminiai aktai, *formuojantys ikiteisminio tyrimo, valstybinio kaltinimo ir nuosprendžių vykdymo kontrolės praktiką* [2]. Atrodytų, tai geriausias sprendimas, tačiau lygindami minėtų normų turinį ir faktinę padėtį turime galimybę įsitikinti, kad beveik visos rekomendacijos buvo patvirtintos dar iki naujojo BPK įsigaliojimo [3], t. y. *nesant jokios šio kodekso taikymo praktikos*. Galbūt todėl rekomendacijose apstu kodekso bendrybių, atviro BPK normų perrašymo, o kai kuriais atvejais ir pernelyg plataus atitinkamų kodekso normų aiškinimo. Apie tai jau ne kartą kalbėta ir rašyta žiniasklaidoje ir specialioje teisinėje literatūroje.

Pakitus baudžiamojo proceso teisės šaltinių hierarchijai, probleminiai praktinėje veikloje išlieka kiti atskirų institucijų veiklą reglamentuojantys įstatymai, kuriuose atsispindi tam tikros baudžiamąjį persekiojimą reglamentuojančios normos, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatyme (20 str.), Valstybės sienos apsaugos tarnybos, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatyme ir kitur.

Žinoma, šis straipsnis nėra skirtas baudžiamojo proceso teisės šaltiniams nagrinėti, tačiau tam tikras nurodytos temos nagrinėjimo nuoseklumas reikalavo juos trumpai apžvelgti, nes ir minėtuose šaltiniuose vartojamos čia gvildenamos sąvokos, institutai, o jų suvokimas ir esmė nagrinėjamos problematikos kontekste taip pat labai svarbūs.

Taigi baudžiamojo proceso teisėje ir doktrinoje iki pastarųjų metų vos ne šimtmetį sėkmingiau arba prasčiau vartotos verstos daugiausia iš rusų kalbos ir tapusios įprastinėmis sąvokos bei institutai su atitinkamu jų turiniu: kvotos, kvotėjo, parengtinio tardymo, tardytojo, tardymo veiksmo; įrodymų ir įrodinėjimo; funkcijų atribojimo; teisių ir pareigų pusiausvyros; įtariamojo, kaltinamojo, patraukimo baudžiamajon atsakomybėn. Nei tarpukario Lietuvoje, nei sovietmečiu nebuvo reikšmingesnių bandomų „sulietuvinti“ minėtų terminų, nors, pavyzdžiui, dėl tardytojo ir rusiško „sledovatel“ atitikimo, kriminalisto, kriminalinės paieškos ir detektyvo atitikimo diskusijų būta. Prisimintina, kad apie tam tikrus sąvokų vertimo ir taikymo lingvistinius pavojus seniai įspėjo ir lyginamosios teisės specialistai, aiškindami, kad tie patys pasakymai atskirose šalyse (teisines sistemose) neretai gali būti suvokiami skirtingai ir netgi šalys Jungtinių Tautų narės, pateikdamos duomenis apie savo valstybių kriminalinės justicijos sistemas, nevienodai suprato joms pateiktų klausimų esmę dėl tam tikrų kalbos barjerų [4]. Pastaraisiais metais vykdant teisinę reformą, Lietuvoje taip pat nemažai taikyta kitos patirties teisės aktų ir jų dalių implementacijų, recepcijų, todėl kiek įmanoma dar prieš teikiant BPK projektą Seimui privalėjome išsiaiškinti naujų ir senų sąvokų turinį, jų tarpusavio sąsajas. Turėjome daug galimybių plačiai diskutuoti, tartis ir susitarti dar ir dėl to, kad visiems žinoma, kad tarp Seimo narių teisininkų specialistų nėra daug. Nebegrįšime prie nurodytų klausimų persvarstymų, toliau tęsime konkrečių sąvokų ir institutų turinio analizę. Mūsų valstybės baudžiamajame procese vartojamų sąvokų (terminų) pamatiniu šaltiniu pirmiausia reikėtų laikyti Lietuvos Respublikos Konstituciją (1992 m.) ir jos atitinkamų straipsnių redakcijas. Svarbiausi duomenys nagrinėjamos temos kontekste atsispindi Konstitucijos 31 ir 118 straipsniuose. Padarius Konstitucijoje pakeitimus, nuo 2003 m. balandžio 20 d. mūsų šalyje įsigaliojo 118 straipsnio nuostata, kad ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras, tuo tarpu ankstesnėje redakcijoje šis straipsnis buvo kitaip suformuluotas ir apibrėžė, kad „Valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko, baudžiamąjį persekiojimą vykdo ir kvotos organų veiklą kontroliuoja prokurorai. Parengtinį tardymą atlieka tardytojai...“. Pirmiausia turime pabrėžti, kad baudžiamosios bylos įvardijimas nurodyto straipsnio galiojančioje redakcijoje yra nebe straipsnio pradžioje, o jo pabaigoje, pabrėžiamas būtent kaltinimas teisme. Išėity, kad ikiteisminiame tyrime baudžiamosios bylos tarsi ir nėra. Apie tai užsiminta ir kai kuriose BPK projekto autorių kalbose. Senajame BPK, kaip žinome, pabrėžtas būtent baudžiamosios bylos iškėlimas kaip pagrindinė sąlyga, leidžianti atlikti visus tyrimo veiksmus ir taikyti procesinės prievartos priemones. Baudžiamosios bylos kėlimas tada buvo saistomas su tam tikrų nusikaltimo požymių ir atitinkamų pagrindų nustatymu, ir atvirkščiai, kad nebūtų aplinkybių, darančių baudžiamąją bylą negalimą. Dabartiniu metu ikiteisminio tyrimo pradžia jau nebeapibrėžiama pagrindais arba kokiomis nors kitomis teisės normomis įtvirtintomis aplinkybėmis, todėl atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą praktiškai negalima. Atsakyti pradėti ikiteisminį tyrimą įmanoma tik teisės normoje aptartu atveju, kai skunde, pareiškime arba pranešime nurodyti faktai apie padarytą nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi (BPK 168 str. 1 d.). Pasigendama supratimo, kas yra akivaizdus neteisingumas. Be galimo paties skundo, pareiškimo arba pranešimo patikslinimo, kitokių prielaidų atlikti patikrinimą galimybės yra niekinės, nes jokių procesinių veiksmų šiame etape negalima. Toliau analizuodami BPK normas vis dėlto bylos įvardijimą randame 110, 127, 153, 162, 163, 201 ir kituose straipsniuose, o 162–163 straipsniuose nurodoma būtent *baudžiamoji byla*. Nustačius, bylos įvardijimą (neatmetama galimybė, kad kas nors paprieštaraus, jog tai tik neapsižiūrėjimas priimant įstatymą), atsiranda pagrindas manyti, kad ir ikiteisminiame tyrime procesiniai dokumentai turi būti nuosekliai registruojami, kaupiami laiko ir sekos tvarka. Šios aplinkybės nustatymas ir išsamus aptarimas iš pirmo žvilgsnio atrodytų visiškai nereikšmingas ir tarsi techninis. Iš tikrųjų praktinėje procesinėje veikloje jis nėra toks jau paprastas, nes pasižymi itin pragmatiniu pobūdžiu, pavyzdžiui, tais atvejais, kai kyla klausimas dėl proceso dalyvių susipažinimo su surinktais tyrimo duomenimis ikiteisminio tyrimo eigoje arba jį pabaigus, nes dviprasmybė tampa labai pavojinga savo padariniais proceso dalyvių šalių teisių įgyvendinimo požiūriu. Vienu atveju bylos medžiaga turi būti atitinkamai susisteminta, susiūta ir sunumeruota ir tokiu pavidalu pateikta proceso dalyviams įgyvendinant susipažinimo su byla teisę, kitu atveju gali būti pateiktas pavienių dokumentų pluoštas su nepaneigta galimybe manyti, kad kai kurie surinkti faktiniai duomenys proceso dalyviui nepateikiami, t. y. nuslepiami. Žinoma, tai gali būti ir klaidingas įsitikinimas, tačiau geriausia panašių dviprasmybių vengti labiau sukonkretinant teisės normas, kaip tai buvo nurodyta 2002 metais (senojo BPK 226 str.).

Jau minėjome, kad Konstitucijos 118 straipsnyje, užuot įtvirtinus ankstesnes kvotos ir parengtinio tardymo tyrimo formas, yra įtvirtintas ikiteisminis tyrimas, atliekamas, sprendžiant iš formuluotės, pabrėžtinai vyraujant prokurorui. Be to, minėtame straipsnyje, o ir Prokuratūros įstatymo naujoje redakcijoje neišliko ankstesnė „baudžiamojo persekiojimo“ sąvoka. Kai kas teigia, kad tokia sąvoka

buvo sovietmečio reliktas, tačiau mums atrodo, kad terminai, ir baudžiamasis, ir persekiojimas, nėra sovietmečio atradimas ir yra bendrybė pasiteisinusi europinėje ir pasaulinėje erdvėje. Analizuojant „baudžiamojo persekiojimo“ termino pašalinimo iš Lietuvos teisės aktų nuoseklumą, vis dėlto naujosiose BPK pataisose ir papildymuose matome jo grįžimo į BPK normas tendencijas (žr. 17–1, 69, 69–1, 71–1, 73, 77–1 ir kitur). „Baudžiamojo persekiojimo“ terminas sėkmingai vartojamas ir kitose valstybėse, reformavusiose savo teisinę sistemas.

Įteisintas vienodas ikiteisminis tyrimas be didesnių išlygų gali būti vertinamas palankiai, nes išnyko dažnai praktikuotas tyrimo funkcijų dubliavimas, bereikalingi proceso dalyvių apklausinėjimai, jau anksčiau fiksuotų duomenų perrašymai, kitų tyrimo veiksmų kartojimai – tikslinimai. Tuo pagrindu anksčiau tariamai didėjo darbo krūvis. Aišku, procesinės veiklos mastai tikrai buvo dideli, tačiau problemai išspręsti ir nurodytoms tyrimo formoms suderinti būtų pakakę pakeisti keletą kodekso straipsnių, nes pats „ikiteisminio tyrimo“ terminas nei Lietuvos, nei kitų valstybių baudžiamojo proceso teisės doktrinoje nėra naujas. Jis taip pat siejamas su nusikalstamos veikos atskleidimu ir ištyrimu, o tai apėmė kvota ir parengtinis tardymas. Kita vertus, „ikiteisminio tyrimo“ sąvoka yra siauresnė nei „parengtinis tyrimas“, „parengtinis tardymas arba kvota“, nes savo turinio prasme suponuoja išvadas, kad visos ikiteisminio tyrimo įstaigos užsiima tik ikiteisminiu tyrimu (nors nurodytų institucijų veikla tikrai yra daug platesnė ir daugiaplanė), o visi tyrimai tarsi pasiekia teismą, tačiau taip nėra ir negali būti, nes ši sąvoka neapima kitų tyrimo baigimo procesinių formų, pareigūnų priimamų sprendimų diskrecijos būdais ir kt. Mūsų nuomone, sėkmingiau galėjo būti taikoma sąvoka „baudžiamasis persekiojimas“. Ši sąvoka apima ir pagreintą procesą, ir baudimą teismo įsakymu bei kitus proceso baigimo būdus, nes baudžiamąjį persekiojimą visi suprantame kaip BPK ir kitais teisės aktais reglamentuota tvarka įgaliotų pareigūnų atliekamus procesinius veiksmus ir priemones, siekiant atskleisti nusikalstamą veiką ir ją padariusį asmenį (-is), surenkant pakankamai įrodymų (duomenų), užtikrinančių, kad byloje bus priimtas teisėtas ir teisingas sprendimas. Be to, ir naujojo BPK įsigaliojimo išvakarėse veikusiame kodekse buvo analogiškai apibrėžti baudžiamojo proceso uždaviniai, o atitinkamų tyrimo institucijų (dabar ikiteisminio tyrimo institucijų ir prokuratūros) veiklos pobūdis esmingiau nepakito. Ir ankstesnė kvota, ir parengtinis tardymas turėjo paskirtį siekti tų pačių tikslų – užkardyti nusikaltimus, atskleisti ir iširti jau padarytus nusikaltimus, o kvotėjas nuo tardytojo, kaip ir kvotos organo viršininkas bei parengtinio tardymo padalinio vadovas, skyrėsi tik savo procesiniu statusu, kuris buvo tinkamai apibrėžtas, t. y. logiškai ir teisiškai suderintas. Apie organizacinius-vadybinius baudžiamojo persekiojimo aspektus rašoma antroje straipsnio dalyje. Apskritai baudžiamojo proceso kodekso struktūrinio nuoseklumo pasigendama daugelyje kodekso dalių ir netgi susidaro įspūdis, kad jo projektuotojai dirbo kažkokiu pasirinktinu būdu, pašalino nemažai laiko patikrintų pažangių institutų. Be to, jie vartoja kartais tik žodine prasme skirtingas sąvokas, tarpusavyje prastai suderintas arba turinčias nemažai vidinio eklektiškumo bruožų, pavyzdžiui, kodekso bendruosiuose reikalavimuose stengiasi pakeisti ikiteisminiame tyrime vartotą „įrodymų“ sąvoką, visiškai pašalinti įrodinėtinų aplinkybių sąrašą, kuris ir praktine, ir doktrinine prasme buvo tam tikra klasikinė nusikaltimų tyrimo programa. Vis dėlto galbūt vėl per išsiblaškę įrodinėtinų aplinkybių sąrašas buvo paliktas kitoje BPK vietoje – priverčiamųjų medicinos priemonių taikymą reglamentuojančiame skyriuje (BPK 395 str.), o įrodymų rinkimas minimas 48 straipsnio 1 dalies penktame punkte. Analizuojant įrodinėjimo proceso reglamentavimo kaitą taip pat matyti, kad įprasti tardymo veiksmai, skirti rasti, užfiksuoti, rinkti ir patikrinti įrodymus, naujame procese dabar pavadinti ikiteisminio tyrimo veiksmiais (XIV skyrius), arba procesinės prievartos priemonėmis (XII skyrius). Vėlgį ir tyrėjas, ir tyrimo veiksmai gali būti suvokti ir kaip mokslinio tyrimo būdai, nors ikiteisminio tyrimo pareigūno kompetencija yra „sužeminta“ iki eilinio veiksmų vykdytojo lygmens.

Įdomu tai, kad paskubomis keičiant Konstituciją ir kitus įstatymus, turbūt per neapsižiūrėjimą liko nepakeisti Konstitucijos 117 straipsnis, kuriame minimas „tardymas“, taip pat 31 straipsnis, stokojantis sąsajų su BPK apibrėžiant įtariamąjį ir kaltinamąjį, tačiau ir apie pastaruosius proceso dalyvius diskutuojama toliau.

Naujajame BPK nesukonkretinta, kada asmuo patraukiamas baudžiamajon atsakomybėn: ar tada, kai asmuo įgyja įtariamąjį teisinę padėtį, ar kai tampa kaltinamuoju arba nuteistuoju, ar nuo kurio nors kito formaliai apibrėžto momento. Patraukimo baudžiamajon atsakomybėn momentas svarbus ne tik teorine prasme, jis labai reikšmingas baudžiamojo persekiojimo praktinėje veikloje. Mums buvo įprasta, kad patraukimo baudžiamajon atsakomybėn momentas fiksuoja preliminarų nusikalstamos veikos (o kartais ir galutinį) atskleidimo laiką, t. y. konkretaus kaltininko nustatymo tyrimas įgauna prasmingesnę kryptį konstatuojant ne tik nusikalstamos veikos objektyvius elementus, bet ir iki tol stokojamų subjektyvių veikos padarymo kriterijų detalizavimą, žalos atlyginimo prielaidų užtikri-

nimą ir kt. Nusikalstamos veikos atskleidimas visada turėjo ir kitą labai pragmatinę reikšmę, nes juo vadovaujamosi vertinant ir baudžiamojo persekiojimo veiklos rezultatyvumą, ypač ikiteisminio tyrimo institucijų veiklos veiksmingumo rodiklius. Tiesa, pastaruoju metu pasigirsta nuomonių, kad neverta šio kriterijaus laikyti svarbiausiu ir tikslinga pereiti prie kitų vertinimo pagrindų, pavyzdžiui, atvykimo į įvykio vietą operatyvumo, ir pan. Mūsų nuomone, realesne neaiškios ir atskleistos nusikalstamos veikos takoskyra vis dėlto turi išlikti būtent patraukimo baudžiamajon atsakomybėn momentas, nes skubus atvykimas į įvykio vietą ne visada užtikrina nusikalstamos veikos atskleidimą, juo labiau kad ir pati apžiūra gali būti nekokybiška, neparengta ir t. t. Asmens patraukimo baudžiamajon atsakomybėn momentas vertinant logišku nuoseklumu ir žmogaus teisių užtikrinimo požiūriu, turėtų būti siejamas su atskiro individo, subjekto įtarimu arba kitomis asmenį kaltinančių padarius nusikalstamą veiką aplinkybių nustatymu.

Gana ilgai Lietuvoje įtariamuoju tapdavo asmuo, sulaikytas įtarus padarytu nusikaltimu, arba kuriam paskirta kardomoji priemonė iki pareiškiant kaltinimą, vėliau įstatymo norma papildyta nuostata apie asmenį, kuris apklausiamas apie jo padarytą veiką (senojo BPK 59 str.). Taigi įtariamuoju asmuo senajame baudžiamajame procese buvo neilgai (dažniausiai iki 10 dienų po sulaikymo – suėmimo arba kitos kardamosios priemonės paskyrimo, t. y. iki kaltinimo pareiškimo. Jeigu kaltinimas vėliau nebūdavo pareiškiamas, asmuo nebūdavo toliau laikomas įtariamuoju su visais iš to išplaukiančiais padariniais ir tokiu atveju tyrimo eigoje buvo reikalaujama priimti nutarimą nutraukti bylą asmens atžvilgiu. Naujasis BPK nustatė, kad įtariamasis yra viso ikiteisminio tyrimo dalyvis. Juo laikomas asmuo, sulaikytas įtarus padaryta nusikalstama veika, arba asmuo, apklausiamas apie veiką, kurios padarymu jis įtariamas, arba į apklausą šaukiamas asmuo, kuriam yra surašytas pranešimas apie įtarimą. Kai asmuo slapstosi arba jo buvimo vieta nežinoma, įtariamuoju jis pripažįstamas prokuroro nutarimu arba ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, o kaltinamuoju tampa teisme (anksčiau – teisiamuoju). Atrodo, kad įtarimo kriterijai visai mažai pakitę ir neatmeta šio instituto taikymo raidos partities, tačiau kiekviena naujovė visada yra nepatikrinta laiko išbandymais, todėl neretai jos padariniai neaiškūs.

Iš tikrųjų tam tikri neigiami padariniai atsirado ir dėl jau kiek pakitusių įtariamojo ir laikinai sulaikytojo sąvokų ir jų tarpusavio ryšio (21, 140, 187, 188 str.). Lygindami minėtų normų turinį, galime prieiti prie išvadų, kad laikinai sulaikytam asmeniui įtarimas gali ir nebūti pareikštas, pavyzdžiui, kai toks asmuo 48 val. išbus neapklaustas, taigi ir neįgis įtariamojo statuso, vien dėl to, kad nei kodekse, nei kituose teisės šaltiniuose nėra įsakmiai nurodyta apklausti sulaikytą asmenį per atitinkamą laiko tarpą, kaip tai buvo užfiksuota ankstesnio sulaikymo reglamentavimo atveju (senojo BPK 138 str. 1 d.). Jeigu prisiminsime tai, kad mūsų kiek anksčiau analizuotoje baudžiamajame byloje nepabrėžiamas ikiteisminis tyrimas, galime įsitikinti ir šiame kontekste gresiančiomis galimybėmis neparodyti, tai yra nuslėpti dokumentus apie asmens laikiną sulaikymą, kada jis netampa kaltinamuoju arba kitaip nėra baudžiamas. Nustatyta, kad ikiteisminio tyrimo institucijų veiklos praktikoje šiuo atveju protokolai apie laikiną asmens sulaikymą į bylą nededami, o sulaikytųjų apskaita areštinesse jokiais teisės aktais nėra reglamentuota. Neteisėtų sulaikymų atvejai ikiteisminiame tyrime buvo patvirtinti atlikus empirinį tyrimą baigiamajame darbe, kurio rengimui autorius vadovavo.

Kaltinamuoju baudžiamajame procese anksčiau laikytas asmuo, kurio atžvilgiu įstatymo nustatyta tvarka buvo priimtas nutarimas patraukti jį kaltinamuoju, arba nutarimas skirti asmeniui priverčiamąsias medicininio pobūdžio priemones, vėliau papildant ir nutarimu išskelti baudžiamąją bylą sumarinio proceso tvarka. Dabar kaltinamasis yra nagrinėjimo teisme dalyvis ir juo laikomas asmuo, dėl kurio BPK nustatyta tvarka yra prokuroro priimtas kaltinamasis aktas arba prokuroro pareiškimas nubauti asmenį teismo baudžiamojo įsakymo tvarka, taip pat asmuo, prieš kurį teisme nagrinėjama byla privataus kaltinimo arba pagreitinto proceso tvarka. Neatitikimą ir tam tikrą prieštarumą „įtariamojo“ ir „kaltinamojo proceso dalyvių“ sąvokų, įtvirtintų BPK, galime pastebėti ir analizuodami mūsų valstybės Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalį, kurioje nustatoma, kad „asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą“.

Derėtų sutikti su nuomone, kad „nepaisant to, kad „plati“ baudžiamajon atsakomybėn traukiamo proceso subjekto samprata bent jau iš pirmo žvilgsnio atrodo pakankamai aiški ir paprasta... vis dėlto sisteminė, loginė ir lyginamoji naujojo Baudžiamojo proceso kodekso analizė pagrįstai verčia abejoti tiek teoriniu jos priimtinumu, tiek ir praktine nauda“ [5, p. 64–65].

2. Baudžiamojo persekiojimo organizavimas ir veiklos veiksmingumas vadybiniu požiūriu

Kaip jau minėta, naujasis BPK vietoje ankstesnių kvotos instituto ir kvotėjo, taip pat tardymo padalinio viršininko bei tardytojo institucijų ir atitinkamų pareigūnų įtvirtino ikiteisminio tyrimo įstaigą ir ikiteisminio tyrimo pareigūną, o ankstesnis prokuroras, dažnai tik kontroliavęs tyrimą arba pats vykdęs parengtinio tardymo darbą, dabar ikiteisminiame tyrime praktiškai sujungė dar ir įstaigos vadovo funkcijas, nes nuo 2003 m. gegužės 1 d. jis pats organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja, atlieka ikiteisminį tyrimą arba atskirus tyrimo veiksmus, kontroliuoja ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiklą baudžiamajame procese, koordinuoja ikiteisminio tyrimo įstaigų veiksmus tiriant nusikalstamas veikas, padeda užtikrinti teisėtumą ir kt. Taigi prokuroro įgaliojimų apimtis pastebimai padidėjo, tuo tarpu dabartinis ikiteisminio tyrimo pareigūnas savo procesine padėtimi mažai kuo primena ankstesnį tardytoją, nes jo procesinis savarankiškumas gana ribotas. Nors naujojo BPK 172 straipsnis, kuris, mūsų nuomone yra svarbiausias apibrėžiant ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų statusą, nurodo, kad pareigūnas, atlikdamas ikiteisminį tyrimą, turi teisę atlikti visus kodekse numatytus veiksmus, čia pat išskiria tuos veiksmus, kuriuos gali atlikti tik prokuroras arba ikiteisminio tyrimo teisėjas. Žinant, kad tyrėjas pats negali paskirti jokios kardamosios priemonės, negali savarankiškai ikiteisminio tyrimo nutraukti arba kitaip jį baigti, skirti ekspertizę, pripažinti asmenį civiliniu ieškovu, toks teisinis statusas pareigūną padaro gana riboto savarankiškumo ir iniciatyvumo. Kita vertus, vyraujančią jo priklausomumą nuo prokuroro valios įtvirtina to paties straipsnio antroji dalis, kuri nedviprasmiškai nustato, kad ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas privalo vykdyti visus prokuroro nurodymus ir prokuroro nustatytu laiku pranešti šiam apie ikiteisminio tyrimo eigą. Dar toliau einama Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro patvirtintose rekomendacijose, iš kurių turinio galime įsitikinti apie plataus ir turbūt bereikalingo prokuroro, pareigūno ir įstaigos vadovo susirašinėjimo grėsmes ir konkrečios atsakomybės bei savarankiškumo už patikėtą veiklą stoka, ypač nustatant ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarką, Rekomendacijoje dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant [6, p. 56–57]. Darbo organizavimo (vadybos) kontekste keistokai, jeigu ne daugiau, atrodo prokuroro ir ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno, dirbančio ne prokuratūroje, o kitoje įstaigoje, įtvirtintas visiškas veiklos hierarchinis priklausomumas, tuo tarpu pačios ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovybės funkcijos bent kiek paveikti ikiteisminį tyrimą procese nėra sureguliuotos, išskyrus atvejį, kai atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą (BPK 168 str. 2 d.). Kodeksu menkai sureguliuotus ikiteisminio tyrimo institucijos vadovo, pareigūno ir prokuroro santykius bandyta spręsti ir sumodeliuoti Rekomendacija, tačiau ir iš joje nurodytų trijų punktų įstaigos vadovas viso labo prilygintas tik iki ikiteisminio tyrimo pareigūno procesinės padėties, faktiškai jam pavedant prokuroro nurodymų vykdymo kontrolę, bet nesuteikiant ikiteisminio tyrimo dinamiškai bei intensyviai veiklai vykdyti reikalingų procesinių teisinių valdymo įgaliojimų [7, p. 65]. Toks norminis ikiteisminio tyrimo veiklos reglamentavimas organizacine ir materialine prasme reikalauja nemažai išteklių. Jau buvo rašyta, kad iki BPK įsigaliojimo su baudžiamojo persekiojimo funkcija neblogai susidorojo maždaug 2 000 tardytojų, kvotėjų ir prokurorų, tačiau dabar vėl skundžiamasi dideliais darbo krūviais, nors tyrėjų padaugėjo daugiau nei tris kartus [8, p. 51–56]. Administravimo veiklos organizavimo teorijoje teigiama, kad nagrinėjant struktūrų kūrimo ir pavaldumo klausimus ir kontrolės ribas, vadovas negali tiesiogiai kontroliuoti daugiau kaip penkių–šešių pavaldinių veiklą [9, p. 29]. Čia sunkiai gali patekti tokia sritis kaip ikiteisminis tyrimas, nes kiekvienas pareigūnas dažnai tiria įvairaus sudėtingumo ne vieną dešimtį nusikalstamų veikų, todėl ir ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovo, ir prokuroro intensyvesnė kontrolė, tarkime tų pačių 5–6 tyrėjų veiklos, tampa gana sudėtinga. Apskritai protinio darbo našumui įtakos darančių veiksnių tyrimų iki šiol atlikta nedaug, tačiau akivaizdu, kad tam tikri poveikio elementai egzistuoja. Vienas iš naujausių darbų šia tematika sietinas su Peterio F. Druckerio vardu, kuris išskiria šiuos svarbiausius apibendrintus protinio darbo našumui įtakos turinčius veiksnius: veiklos užduoties apibrėžtumas; darbuotojų savivalda, t. y. jų autonomija; veiklos naujovių privalomumas; nepaliaujamas mokymasis ir žinių atnaujinimas; veiklos našumo vertinimas ne tik kiekybine, bet ir kokybine prasme; išskirtinis darbuotojų, kaip intelektualinio turto, vertinimas. Patys darbuotojai savo darbą organizacijoje laiko prestižiniu ir pabrėžtinai ignoruoja kitokio pasirinkimo galimybes [10, p. 166–167]. Jeigu sutiksime, kad baudžiamojo persekiojimo veikla taip pat yra protinė veikla, visi nurodyti veiksniai neabejotinai su ja tiesiogiai susiję. Deja, dabartinė procesinė ir organizacinė baudžiamojo persekiojimo tvarka mūsų pabrėžtais aspektais nukreipta tik į ekstensyvesnio pobūdžio veiklą, kai įgyvendinamos funkcijos daugiau nei dubliuojamos, visapusiškai kontroliuojamos, ir stokojant pasitikėjimo pareigūnu. Ikiteisminio tyrimo pareigūnų darbo vertinimas ir materialine prasme, ir kitų teikiamų garantijų požiūriu dabar beveik nesiskiria nuo mažiau atsakingų

funkcijų vykdytojų darbo apmokėjimo ir prestižiškumo. Ikitėisminio tyrimo funkciją dabar vykdo ne tik kriminalinės policijos, bet ir policijos apylinkės inspektorai, kiti viešosios policijos specialistai, neturintys ikiteisminio tyrimo veiklos įgūdžių ir neretai apeidami jiems priskirtų vykdyti kitų funkcijų kokybę. Naujausiais duomenimis, tik 42 procentai tyrėjų dabar turi aukštąjį teisinį išsilavinimą [11].

Dar iki naujojo BPK įsigaliojimo ir vėliau dažnai buvo teigiama, kad atsisakant baudžiamosios bylos kėlimo stadijos, bus iš esmės sumažintos veiklos sąnaudos. Iš tikrųjų neleidžiant atlikti patikrinamųjų ikiteisminio tyrimo ar, kaip minėta, kitų procesinių veiksmų bei iš karto pradėdant ikiteisminį tyrimą, darbo sąnaudos nemažėja, nes ikiteisminiai tyrimai vis tiek vėliau nutraukiami. Dėl tokios procesinės prabangos ir organizacine vadybine prasme geresnių veiklos rezultatų nepastebime. Palyginimui panagrinėkime baudžiamojo persekiojimo veiklos statistikos duomenis. Štai iki naujojo BPK įsigaliojimo užregistruota pareiškimų ir pranešimų apie nusikaltimus: 2000 m. – 164 738; 2001 m. – 166 189; 2002 m. – 153 386; atitinkamai iškeltos bylos: 82 370; 79 265; 72 646 atvejais. Analizuodami ikiteisminio tyrimo veiklos 2004 m. rezultatus (2003 metų veiklos rezultatų vertinti negalime, nes BPK įsigaliojus gegužės mėnesį nustatytos valstybinės atsiskaitomybės pusmetiniai ir metiniai duomenys nebus adekvatūs) matome, kad nurodytų metų pradžioje buvo 370 073 bylų likutis visose ikiteisminio tyrimo įstaigose ir prokuratūroje, per metus pradėti 103 464 ikiteisminiai tyrimai; nutraukti – 61 696 ikiteisminiai tyrimai; 17 468 bylos perduotos teismui, o bylų likutis metų pabaigoje netgi išaugo iki 388 018. Kiek buvo apskritai gauta pareiškimų ir pranešimų apie nusikalstamas veikas ir kiek atsisakyta pradėti ikiteisminių tyrimų, deja, šioje ataskaitoje duomenų nėra. Viešajai tvarkai ir visuomenės saugumui užtikrinti Lietuvoje 2002 metais skirta 1 007 910 litų, 2004 metais – 13 752 962 litų, o lyginamoji dalis visų asignavimų atžvilgiu procentais vienam gyventojui tais pačiais metais buvo atitinkamai 290 ir 361 [12]. Taigi iš šių duomenų analizės darbo pagerėjimo tendencijų sparčiai augant finansinėms sąnaudoms, įskaitant ir baudžiamąjį persekiojimą vykdančių pareigūnų skaičių, nėra.

Kita vertus, ikiteisminio tyrimo veiklos kokybę siejant su nukentėjusiųjų nuo nusikalstamų veikų bei kitų proceso dalyvių teisėtų interesų užtikrinimo garantijomis, abejonių kelia ir tai, kad dabartiniame ikiteisminiame tyrime dėl pakitusios procesinės tvarkos tapo labai sunku panaudoti specialiąsias žinias, ypač skirti ekspertizes, nes ją turi teisę skirti tik ikiteisminio tyrimo teisėjas prokuroro prašymu. Štai vienas pavyzdys, kaip specialiųjų žinių panaudojimo procesinės tvarkos kaita atsispindi praktinėje ikiteisminio tyrimo veikloje: teismo medicinos ekspertų išvykų į įvykio vietos apžiūrą iki pastarųjų metų sistemingai daugėjo ir 2002 metais sudarė 2 532 atvejus, 2003 metais jau sumažėjo 544, o 2004 metais – dar 576 atvejais mažiau, taigi praėjusiais metais bendras minėtų išvykų skaičius tėra 1 412 (sumažėjo beveik per pusę). Tokią pačią tendenciją liudija ir žmonių sveikatos sutrikdymų tyrimai: atitinkamai 2002 m. – 30 333; 2003 m. – 26 649; 2004 m. – 25 559 atvejų [13]. Žinant, kad smurtinio pobūdžio nusikalstamų veikų pastaraisiais metais Lietuvoje pastebimiau nesumažėjo, sunku suvokti, kiek pagrįsti ir kokybiški sprendimai bylose gali būti priimti nepasitelkus atitinkamų specialistų, ypač pradiniam tyrimo etape.

Baudžiamasis persekiojimas, kaip valstybės inicijuojama, organizuojama ir realizuojama veikla, turinti nemažai prievartinio pobūdžio elementų, kurie labiausiai paliečia esmines žmogaus teises ir laisves, privalo būti labai gerai suderinta ir teisine, ir darbo organizavimo prasme. Jau turėjome nemažai galimybių įsitikinti, kad nagrinėjamu aspektu neretai pasigendama elementarios logikos, taigi ir toliau einant ekstensyviu keliu ateityje prireiks dar daugiau tyrėjų, prokurorų, jų padėjėjų ir kitokių organizacinių ir materialinių išteklių, o žmogus ir toliau nepajus baudžiamojo persekiojimo reformavimo teigiamų poslinkių.

Tos pačios tendencijos pastebėtos ir atliekant mokslinį tyrimą „Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai [14, p. 8–10]

Išvados

1. Teisinės reformos aplinkoje, kintant socialinei orientacijai nuo valstybinių prioritetų arčiau žmogaus interesų stabilėsių garantijų ir pabrėžiant vakarietiškąjį modelį, baudžiamojo proceso teisėje išlieka nesuderinamumo ir tam tikros painiavos, nes atskiri neblogai pasiteisinę institutai be diskusijų atmesti, o siūlomi tobulinimo būdai ignoruojami.

2. Nevisapusiškai apgalvota, sukonstruota, įteisinta ir įgyvendinama baudžiamąjį persekiojimą vykdančių subjektų tarpusavio sąveika sukelia bereikalingas trintis, neretai ir žmonių teisių ir laisvių pažeidimus, taip pat pareikalauja vis didėjančių materialinių ir kitokių organizacinių išteklių, tačiau geresnės veiklos veiksmingumo kokybės nepajutome.

3. Telkiant atitinkamų institucijų, pirmiausia policijos, pajėgas vien ikiteisminiam tyrimui, nepagrįstai nukenčia kitų atitinkamoms įstaigoms priskirtų funkcijų įgyvendinimas. Kita vertus, ikiteisminio tyrimo funkciją ir materialiniu, ir organizaciniu požiūriu sulyginus su kitomis funkcijomis, nereikalaujančiomis aukštesnio profesinio pasirengimo ir praktinės veiklos patirties, privedė prie ikiteisminio tyrimo darbo prestižo blogėjimo, nurodytą funkciją vykdančių pareigūnų personalo profesionalumo mažėjimo.

4. Pribrendo momentas suburti specialistų grupę, kuri visapusiškai ir nešališkai nagrinėtų ir vertintų susiklosčiusią baudžiamojo persekiojimo teisinio reglamentavimo bei praktinės veiklos organizavimo padėtį ir pateiktų atitinkamus pasiūlymus nurodytoms problemoms spręsti, nes spragų epizodinis „lopymas“ dažnomis teisės aktų pataisomis žymesnio veiklos pagerėjimo prielaidų nesukuria.

LITERATŪRA

1. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodeksas (projektas) // Teisės problemos. 1999. Nr. 3.
2. **Lietuvos Respublikos** prokuratūros įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003. Nr. 42–1919.
3. **Lietuvos Respublikos** generalinio prokuroro patvirtintos rekomendacijos // Valstybės žinios. 2003. Nr. 39–1805.
4. **Criminal procedure: constitutional constraints an investigation and prof. Welsch S. White.** James J. Tomkovisz. – Times Mirror Books, 1990.
5. **Merkevičius R.** Baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens samprata teisinės valstybės baudžiamajame procese. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2005.
6. **Ikiteisminio** tyrimo terminų kontrolės tvarka, patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003-04-11 d. įsakymu Nr. I-47. Poįstatyminių teisės aktų, reglamentuojančių ikiteisminio tyrimo pradžią, registraciją, eigą bei apskaitą, sąvadas Nr. 1. – Vilnius, 2003.
7. **Rekomendacija** dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant, patvirtinta 2004-02-25 d. įsakymu Nr. J-40. Poįstatyminių teisės aktų, reglamentuojančių ikiteisminį tyrimą sąvadas Nr. 2. – Vilnius, 2004.
8. **Ancelis P., Grigolovičienė D.** Ikiteisminis tyrimas po naujos redakcijos teisinės sistemos reformos metmenų patvirtinimo // Jurisprudencija. 2004. Nr. 63(95).
9. **Zakarevičius P.** Vadyba. – Kaunas, 1998.
10. **Drucker P. F.** Valdymo iššūkiai XXI amžiuje. – Vilnius, 2004.
11. V. Greičių pribloškė pareigūnų nekompetencija // Respublika. 2005 m. gegužės 27 d.
12. **Generalinės prokuratūros** ataskaita apie Prokuratūrų ir ikiteisminio tyrimo įstaigų darbą (su pakartotinai baigtomis bylomis) per 2004 m. 12 mėnesių. http://www.nplc.lt:8000/asis/prisijungimo_laikas_2005_m_geguzes_13_d.
13. **Teismo** medicinos instituto direktoriaus 2004 metų ataskaita.
14. **Jurka R.** Ikiteisminis tyrimas: nesibaigiančios diskusijos dėl nesibaigiančių problemų // Policija. 2005. Nr. 8 (24–362).

Penal Persecution in Key Concepts and Management

*Assoc. Prof. Dr. Petras Ancelis
Mykolas Romeris University*

Keywords: *penal persecution, procedural form, pre-trial investigation, pre-trial investigation officer, investigator, prosecutor, interrogation, preliminary investigation, interrogation office, interrogator, investigator, head of investigation unit, head of pre-trial investigation office, pre-trial investigation arrangement procedure, pre-trial investigation management.*

SUMMARY

The article is devoted to the matter description of penal persecution as a decisive instrument in the fight against crime and to the comparison of former and present (valid since 2003 05 01) key institutions of procedural form.

Penal persecution procedural forms are compared to legal procedure which worked before 2003. The article looks into differences between interrogation, preliminary investigation and pre-trial investigation as well as the former and present interaction and procedural status of subjects – interrogator, investigator, head officials and prosecutor – in the penal persecution. The comparison is carried on the basis of certain law sources with the analysis of penal persecution practice results. The author states that the present rules of procedure contain certain confusion and are not properly balanced because they refuse some institutions which have previously well justified themselves and also ignore suggested ways of improvement. Besides, the interaction among different subjects executing the penal persecution is not working as it has to and therefore brings some misunderstandings and often breach of human rights and freedoms. At the same time the demand for material and other organizational resources is growing. Concentration of responsibilities delegated to certain police institutions purely on pre-trial investigation work reduces the strength of other institutions. On the other hand, the qualification of pre-trial investigation has been put on the same level with responsibilities that do not need higher professional skill and experience which resulted in the falling of pre-trial work prestige as well as to the decrease of police staff professionalism. At the end of the article the author presents recommendations of how to solve the listed problems.

